

1944, 30.—31. srpen.¹ Hnúšťa. — Prohlášení okresního revolučního národního výboru, oznamující převzetí moci na povstaleckém území národními výbory, povstaleckou armádou a partyzány. Vyzývá občany k podpoře boje proti fašistickému nepříteli a seznamuje je s prvními revolučními opatřeními.

Občania!

V dôsledku posledných medzinárodných udalostí, ktoré sa i nás životne dotkly, previedla sa v posledných hodinách mobilizácia všetkých vojnopovinných občanov. Cieľom tohoto kroku bolo pripraviť sa na prepadnutie zo strany nepriateľa a v súvisi s tým umožniť ľudu, aby so zbraňou v ruke chránil všetko, čo mu je drahé. Aby spoločná snaha, v ktorej sa ľud tak sjednotil, ako nikdy doteraz, nebola rušená vnútorným nepriateľom, ktorý by chcel pomáhať Nemcom a Maďarom, žiadame všetkých občanov, aby nám pomáhali a podporovali nás v našom úsilí a v spoločnom boji.

V rámci tohoto úsilia sme predbežne dali zabaviť všetky rádiové prijímače u osôb nespoľahlivých, ktoré sú známe protiľudovým a protislovenským smýšľaním. Súčasne veľmi dôrazne upozorňujeme, že proti osobám, ktoré budú rozširovať poplašné zprávy sa prísne zakročí a tieto osoby budú okamžite zaistené.

Osoby, ktoré sa dopustia zrady slovenskej veci, činov záškodníckych, spolupráce s nepriateľom akéhokoľvek druhu, ďalej osoby, ktoré využijú týchto revolučných dôb k vybavovaniu osobných účtov, k vlastnému obohateniu atp., budú potrestané trestom smrti.

Vykonávateľmi všetkej pravomoci, sú slovenská armáda verná svojmu ľudu, partizánske skupiny, bojujúce s nami proti nemeckým okupantom a revolučné národné výbory.²

¹ Na letáku je uvedeno datum 30. septembra 1944. Podľa obsahu je však zřejmé, že toto datovanie neobstojí a vzniklo patrne omylom sazeče, který místo „augusta“ vysázal „septembra“. Je také možné, že leták byl tištěn až v prvních zářijových dnech a antedatován ke dni převzetí moci v okrese revolučním národním výborem. Potom by byl omyl sazeče lehce vysvětlitelný. Přesvědčení o tom, že prohlášení pochází z konce srpna 1944 je motivováno zejména těmito důvody: 1. Již první věta hovoří o tom, že se provedla v posledních hodinách mobilizace všech občanů povinných vojenskou službou. Takováto mobilizace byla provedena pouze v posledních srpnových dnech roku 1944. 2. V letáku se hovoří o tom, že vykonavatelem veškeré pravomoci je slovenská armáda, partyzánské skupiny a revoluční národní výbory. Tato formulace nás vede k přesvědčení, že prohlášení bylo koncipováno ještě před ustavením Slovenské národní rady. Je vyloučeno, že by se ke konci září hnúšťanský ONV nezmínil o SNR v proklamaci tak zásadního významu, když např. v oběžníku č. 2 z 25. 9. 1944 (AÚD KSS Bratislava, čís. příř. 5046) běžně intimuje pokyny orgánů SNR. 3. V zmíněném oběžníku z 25. 9. se používá výhradně označení Okresní národní výbor v Hnúšti (stejně tak např. v oběžníku čís. 4 z 12. 10. 1944 — AÚD KSS Bratislava, čís. příř. 5046). Je tedy dosti nepravděpodobné, že by leták s označením „Okresný revolučný národný výbor v Hnúšti“ pocházel z 30. září (poslední přípis takto označený je z 21. 9. 1944 — viz AÚD KSS Bratislava, čís. příř. 5046).

Tyto důvody nás vedou k závěru, že datování 30. září je chybné. Nebylo-li dosud v literatuře vzato v pohybnost (jde např. o studii M. Kropiláka ve sborníku Slovenské národné povstanie, str. 215n., kde autor přijímá datování 30. září a vyvozuje z toho příslušné závěry; naše ohrazení však nesměřuje proti vysokému oceňování revoluční iniciativy, jejímž nesporným dokladem je předmětný dokument), stalo se tak proto, že dokument nebyl zevrubně studován z těchto aspektů, které sleduje tato edice.

V rozhovoru, který se uskutečnil v červenci 1962, potvrdil O. Klokoč, jeden z vedoucích činitelů povstání v Hnúšti, že leták (jehož byl autorem) byl koncipován nejpozději 30. srpna 1944 večer. Chybné datování vzniklo omylem sazeče.

² V první fázi činnosti povstaleckých národních výborů, tj. od 25. srpna do 1. září 1944 (do veřejného vystoupení SNR), byly národní výbory jedinými orgány revoluční lidové moci. V mnoha místech Turce, Liptova, Pohroní, Gemeru a jinde (Hnúšťa, Rimavská Sobota, Poprad) vystoupily z ilegality, postavily se do čela ozbrojeného boje a převzaly moc do svých rukou ještě před 29. srpnem (srv. sborník Slovenské národné povstanie, Bratislava 1954, studie Gracova a Kropiláková; bohaté údaje o činnosti národních výborů v ilegalitě a za povstání až do osvobození Sovětskou armádou poskytují obecní kroniky o průběhu Slovenského národního povstání, pořizené v r. 1945 na příkaz pověřenectva informací, jejichž opisy jsou soustředěny v AÚD KSS Bratislava, fond 6; v AÚD Komunistické strany Slovenska jsou uloženy rovněž zápisy ze zasedání rady národních výborů povstaleckého Slovenska; mnoho materiálu včetně zápisů o ustavujících schůzích MNV, jejich oběžníků, vyhlášek apod. je soustředěno v okresních archivech). V činnosti národních výborů se v prvních dnech po-

Tvorte vo všetkých obciach revolučné národné výbory z občanov plne oddaných veci slovenského ľudu.

Tieto výbory budú sa tiež starať jednak o zásobovanie svojho obyvateľstva, prípadne i o vyživovanie občanov, ktorí sú vo zbrani. Žiadame preto všetkých, aby za spolupôsobenia úradov a vojska veľmi svedomite plnili svoje povinnosti už či sa to týka svodu dobytku, alebo obilia prípadne iných potravín, nehromadili zásoby a tým nepodlamovali spoločný boj.

Všetci do boja a do práce za víťazstvo a slobodu slovenského ľudu!

Nech žije revolučný duch slovenského národa!

Okresný revolučný národný výbor
Hnúšťa.

Počúvaj každý slovenský revolučný vysielateľ Banskú Bystricu, Moskvu a Londýn a riaď sa ich príkazmi.

AÚD KSS Bratislava, čís. príř. 5910/53. Fotokopie letáku.

[47]

1944, 1. září. Banská Bystrica. — Deklarace Slovenské národní rady, vyhlášující převzetí zákonodárné a výkonné moci na Slovensku.

Všetky demokratické a pokrokové složky a smery slovenského národa, ktoré viedly neustály boj proti doterajšiemu fašistickému režimu na Slovensku a proti jeho nacistickým nemeckým spojencom, utvorily dnešného dňa Slovenskú Národnú Radu ako vrcholný orgán domáceho slovenského odboja.¹

vstání projevila revoluční iniciativa pracujících mas: národní výbory přebíraly všechny funkce státního aparátu, vyhlášovaly mobilizaci do armády a do partyzánských oddílů, staraly se o zásobování, zabíraly majetek fašistických organizací, uvalovaly národní správu na majetek nepřátel a arizátorů, vytvářely národní milice, které působily v průběhu povstání jako ozbrojené orgány národních výborů (viz např. dokument čís. 72).

První vyhlášky, letáky a provolání národních výborů se objevují ve dnech 30.—31. 8. 1944. Je to např. vyhláška RNV I. oblasti v B. Bystrici o převzetí výkonné moci ve městě a v celém okrese (LAMS Martin, sbírka letáků), rozšiřovaná 31. srpna (podle banksobystrické městské kroniky, AÚD KSS Bratislava, f. 6, inv. j. 203), vyhláška o všeobecné mobilizaci všech zbraněschopných mužů do 45. roku, vydaná 30. 8. 1944 ONV v Martině po dohodě s posádkovým velitelstvím (LAMS Martin, sbírka letáků) a obdobná vyhláška ONV a vojenského útvaru v Lipt. Mikuláši z 1. září (tamtéž), manifest ONV v Martině, který uveřejnily Národné Noviny 31. 8. 1944, provolání ONV Horného Liptova, datované 31. 8. 1944, které obsahuje pokyny a nařízení pro činnost MNV fotokopie provolání viz VHA Praha, DO, kart. 89, fasc. 1, čís. 6), nedatované pokyny okresní národní rady v Lovinobani (LAMS Martin, sbírka letáků) a další.

¹ Okolností související s ustavením Slovenské národní rady v prvních dnech povstání patří mezi nejméně objasněné stránky její historie. Víme pouze, že 29. srpna večer byl v B. Bystrici J. Ursíny s ing. J. Stykem, k nimž o den později přibyl G. Husák, J. Lettrich a M. Josko, zatímco K. Šmidke byl v Moskvě, odkud se vrátil až 4. září.

Jak již bylo uvedeno (viz pozn. k dokumentu čís. 45), konalo se před ustavující schůzí SNR 1. září 1944 v B. Bystrici širší shromáždění, jehož se zúčastnili členové banksobystrického MNV a ONV a mnozí z členů ilegální i později vytvořené legální SNR. O průběhu ustavující schůze není písemných dokladů. Jsou známy pouze dokumenty na této schůzi schválené: Deklarace a prvá čtyři nařízení.

Povstalecká SNR měla při svém ustavení 13 členů: z původního složení ilegální SNR (viz dokument čís. 5 a příloha čís. III/a) v ní chyběl P. Zaťko (stal se členem SNR od 5. 9.), I. Horváth (viz pozn. k příloze čís. III/a) a L. Novomeský (zdržoval se ještě 3 týdny po vypuknutí povstání v Senici na západním Slovensku a do B. Bystrice přišel teprve kolem 19. září; od tohoto data se stal členem předsednictva SNR, na povstaleckém území se však držel pouze necelé tři týdny, protože již 7. 10. 1944 opustil jako člen delegace SNR Slovensko a odletěl do Londýna). Mezi novými členy byli Srobár a jeho lidé (V. Paulíny a I. Pietor), ze sociálních demokratů D. Ertl a z komunistů R. Blažovský, J. Púll a pravděpodobně J. Mazúr. Bylo tedy ve Slovenské národní radě při jejím ustavení 6 zástupců levicového bloku (5 komunistů — nepřítomný Šmidke, Husák, Blažovský, Púll a Mazúr — a 1 sociální demokrat, Ertl) a 7 zástupců bloku občansko-demokratického: 3 Šrobárovci a 4 lidé ze skupiny Lettrich-Ursíny (oba jmenovaní a Josko s J. Stykem). V tomto složení fungovala SNR do 5. 9., kdy byla doplněna na slavnostním zasedání na 41 členů, později v průběhu září a října na 50; uvažovalo se o dalším rozšíření na 80 členů, ale k tomu již nedošlo (viz Uhlířovu zprávu, přednesenou ve schůzi Státní rady, ANS